



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Αδαμ. Κοραΐς
(1748-1833)



4^ο Συνέδριο

«Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

**Αφιερωμένο στον Αδαμάντιο Κοραΐ
για τα 170 έτη από το θάνατο του**

Εναρκτήρια Συνεδρίαση:

Μεγάλη Αίθουσα Τελετών
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Προπύλαια Πανεπιστημίου, Πανεπιστημίου 30

Πανηγυρική ομιλία

του πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών
καθηγητή κ. **Γεωργίου Μπαμπινιώτη**
με θέμα:

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ
Ο ΠΡΩΤΟΣ «ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΟΣ» ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πέμπτη 30 Οκτωβρίου 2003

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ)
- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
- Πανεπιστήμιο Πατρών (ΠΠ)
- Ιόνιο Πανεπιστήμιο (ΙΠ)
- Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών (IFA)
- Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ)
- Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ)
- Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ)
- Οργανισμός για τη Διεθνοποίηση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ)
- Πανελλήνιος Σύλλογος Επαγγελματιών Μεταφραστών (ΠΣΕΜ)

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Πρόεδρος: Βασίλης Α. Φιλίππουλος
Αντιπρόεδρος: Νίκος Μαλαγαρδής
Γ. Γραμματέας: Κώστας Βαλεοντής
Ταμίας: Άννα Λάμπρου-Γκόνου
Αλέξης Αλεξόπουλος
Ανδρέας Ανδρεόπουλος
Γιώργος Ανδρουλάκης
Διονύσης Γιαννίμπας
Δημήτρης Γιάξας
Νίκος Γλάρος
Σωτηρία Γραμμενίδου
Κατερίνα Ζερίτη
Νίκη Κουλουμπή
Μιχάλης Κωνσταντόπαιδος
Πέτρος Μάλιακας
Έλενα Μάντζαρη
Γιώργος Μπαμόπουλος
Ζωή Ξενάκη-Βαρλά
Γιώργος Ξυδόπουλος
Τζάνος Ορφανός
Μαρία Παλαιολόγου
Περικλής Παπαβασιλείου
Πηνελόπη Παπαδοπούλου
Άλια Παπαναστασίου
Γιώργος Παυλάκος
Γιάννης Σαριδάκης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Πρόεδρος: Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη
Γ. Γραμματέας: Κώστας Βαλεοντής
Διονύσης Γιαννίμπας
Κατερίνα Ζερίτη
Κώστας Κανγκαράκης
Μαρία Καρδούλη
Άννα Λάμπρου-Γκόνου
Πέτρος Μάλιακας
Κώστας Μανόλης
Έλενα Μάντζαρη
Ζωή Ξενάκη-Βαρλά
Δημήτρης Παντελοδήμος
Αγγελική Ράλλη
Ελένη Σελλά
Θεοδόσης Τάσιος
Αγγελική Φωτοπούλου

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ

Ο ΠΡΩΤΟΣ «ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΟΣ» ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η μεγαλύτερη μορφή, ο αρχηγέτης τού Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο Αδαμάντιος Κοραής (1748 – 1833), δεν υπήρξε μόνον ο εμπνευστής τού «φωτισμού» τού Γένους με την προσωπική εκστρατεία που ανέλαβε να αφυπνίσει το σκλαβωμένο Γένος των Ελλήνων μέσα από ένα «κίνημα Παιδείας και Γλώσσας», δεν υπήρξε μόνον ο κήρυκας τής επιστημονικής μόρφωσης και ο «οιτηρός θεράπων» τής φιλολογίας, δεν υπήρξε μόνον ο εκδότης και σχολιαστής πάνω από 50 αρχαίων κειμένων, δεν υπήρξε μόνον ο σοφός τής Νεοτέρας Ελλάδος, αλλά –όπως θα προσπαθήσω να δείξω– υπήρξε συγχρόνως ο πρώτος γλωσσολόγος τής Νεότερης Ελλάδος με όπλα τη διαίσθησή του, τη φιλολογική του οξυδέρκεια, τη σοφία του και τη βαθιά αίσθηση και διαχρονική γνώση τής γλώσσας. Τολμώ να υποστηρίξω ότι έναν και πλέον αιώνα πριν από την εμφάνιση των διδαγμάτων τού ιδρυτή τής Σύγχρονης Γλωσσολογίας, τού Ferdinand de Saussure, ο Έλληνας σοφός των Παρισίων στους *«Αυτοσχέδιους Στοχασμούς περί τής ελληνικής παιδείας και γλώσσης»* διατύπωσε εν σπέρματι απόψεις και σκέψεις για την υφή, τη δομή και τη λειτουργία τής γλώσσας που δεν αφίστανται των θεμελιωδών διδαγμάτων τού Saussure, χωρίς –όπως είναι φυσικό– να συμβαδίζουν σε συστηματικότητα, επιστημονική ερμηνεία και τεκμηρίωση με την πληρότητα των απόψεων τού Ελβετού Γλωσσολόγου που δραστηριοποιήθηκε επίσης στο Παρίσι. Στον χρόνο που διαθέτω θα αναφερθώ επιλεκτικά σε μερικές απόψεις τού Κοραή, οι οποίες συμφωνούν και προλαμβάνουν βασικές αρχές τής Σύγχρονης Γλωσσολογίας.

Θεωρία γλώσσας

«Γραμματικὴν ὀρθὴν νὰ συντάξῃ τις δὲν εἶναι δυνατόν, ἂν δὲν ἐξεύρῃ τὴν φιλοσοφικὴν Γραμματικὴν τοῦ προφορικοῦ λόγου, ἂν δὲν ἐξετάσῃ καὶ μάθῃ πρῶτον τὴν φύσιν τῆς γλώσσης, γενικῶς θεωρουμένης, μηδ' ἔχῃ ἐννοίας ἀκριβεῖς ἐκάστου μέρους τοῦ λόγου, καὶ ἂν μὲ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δὲν διορίσῃ πρῶτον τὴν περίοδον τοῦ χρόνου, τὴν ὁποῖαν ἐπιχειρεῖ νὰ προβάλλῃ ὡς κανόνα τῆς γλώσσης» [Στοχασμοί, 118]

Με λίγες λιτές και μεστές φράσεις, και με επιγραμματικό ύφος όπως το συνηθίζει, ο Κοραΐς θέτει εδώ κύριες έννοιες και αρχές τής Σύγχρονης Γλωσσολογίας, από τού Saussure και μέχρι σήμερα: α) την έννοια τής «θεωρίας τής γλώσσας», τής θεωρητικής ή γενικής γραμματικής την οποία ο Κοραΐς συνηθίζει να αποκαλεί «φιλοσοφική γραμματική». β) την αξία και προτεραιότητα τού προφορικού λόγου έναντι τού γραπτού, αρχή την οποία ακολούθησε με συνέπεια όταν υποστήριξε την «κοινή», δηλ. την προφορική μορφή γλώσσας τής καθημερινής επικοινωνίας, ως την κατεξοχήν μορφή γλώσσας γραπτού και προφορικού λόγου των Ελλήνων. γ) την έννοια τής γενικής υφής τής γλώσσας, τού τι είναι γενικώς η γλώσσα τού ανθρώπου, κάθε ανθρώπινη γλώσσα, η γλώσσα ως καθολικό γνώρισμα τού ανθρώπου πέρα από τις συγκεκριμένες εθνικές γλώσσες· εδώ επανέρχεται στη «θεωρία τής γλώσσας», σε ό,τι αποτελεί το αντικείμενο τής «γενικής» ή «θεωρητικής γλωσσολογίας». δ) την έννοια τής δομής τής γλώσσας με τη μορφή των μερών τού λόγου, αφού ορισθούν επακριβώς. ε) τη βασική έννοια που σφράγισε όλη τη νεότερη γλωσσολογία, την έννοια τού χρόνου στην εξέταση των γλωσσικών φαινομένων, που οδηγεί στη θεμελιώδη διάκριση τού Saussure σε *συγχρονία* και *διαχρονία*: ο Κοραΐς επιμένει ότι πρέπει κανείς πρώτα απ' όλα «να διορίση με ακρίβειαν τήν περίοδον τού χρόνου» στην οποία αναφέρεται, τη «συγχρονία» για την οποία μιλάει

Η θεωρία τής γλώσσας, η «γενική γλωσσολογία», όπως διαμορφώθηκε από τον Saussure και τον ευρωπαϊκό ιδίως δομισμό, στηρίζεται κυρίως σε τρία βασικά εννοιολογικά ζεύγη: 1) *συγχρονία* – *διαχρονία*, 2) *λόγος* – *ομιλία* και 3) *παραδειγματικές* – *συνταγματικές σχέσεις*. Παράλληλα, από νέα σκοπιά, προβάλλει και στηρίζεται στα εννοιολογικά ζεύγη: 1) *προφορικός* – *γραπτός λόγος* (ή, ορθότερα, *προφορική* – *γραπτή ομιλία*), 2) *γλώσσα* – *νόηση* και 3) *σηματόμενο* – *σημαίνον* ή *σημασία* – *μορφή* (σε σχέση με τη διδασκαλία τού Saussure περί *γλωσσικού σημείου* και περί *σημειολογίας* γενικότερα). Οι εννοιολογικές αυτές διακρίσεις, με διαφορετικές ονομασίες, με διαφορετική έκταση και βάθος, με διαφορετικές αφορμές και διαφορετικές αναφορές, βρίσκονται ήδη εν σπέρματι στους *Στοχασμούς* τού Κοραΐ όταν εξετάζει, κρίνει και προτείνει τρόπους για την αντιμετώπιση τού μείζονος θέματος τής γλωσσικής παιδείας (μέσα στο γενικότερο πλαίσιο τής παιδείας που τον ενδιαφέρει), τής γλωσσικής παιδείας, εκμάθησης και διδασκαλίας τής γλώσσας, ως περιεχομένου τής γλωσσικής παιδείας, ως εξέτασης τής ουσίας, τής δομής, τής λειτουργίας, τής χρήσης και τής χρησιμότητας τής γλώσσας. Γιατί ο

Κοραΐς πέρα από την ασυνήθη γνώση τής ελληνικής γλώσσας σε έκταση και βάθος είχε και μια «ερωτική σχέση» με τη γλώσσα, βλέποντάς την ως «χάρισμα» τού ανθρώπου, ως «αξία» τού πνεύματος τού ανθρώπου, ακόμη και ως αισθητική απόλαυση, ως «ηδονή». Ιδιαίτερα για την αρχαία μας γλώσσα, την *Ελληνικήν* όπως την ονομάζει ο Κοραΐς (αντιδιαστέλλοντάς την από τη σύγχρονή του ελληνική γλώσσα που την δηλώνει με τον όρο *κοινή*), λέει ο Κοραΐς:

«Τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἡ ἀπόκτησις εἶναι καθ' ἑαυτὴν δύσκολος [...] ἀλλ' ἡ ἀμοιβὴ τῶν κόπων εἶναι ἡδονὴ ἀνέκφραστος καὶ ὅ,τι ἔλεγον οἱ γηραλέοι Τρῶες περὶ τῆς ὠραίας Ἑλένης («Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ εὐκνήμιδας Ἀχαιοὺς τοιῆδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν») ἀρμόζει πολὺ περισσότερον εἰς τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης»
[Στοχ., 38-39]

Συγχρονία – Διαχρονία – Προφορικός λόγος

Ο Κοραΐς αντιλαμβάνεται πολύ νωρίς και διδάσκει με σαφήνεια ότι άλλο πράγμα είναι να εξετάζεις τη γλώσσα σε δεδομένο χρόνο (αυτό που ονόμασε ο Saussure «συγχρονία») και άλλο να συγκρίνεις μορφές και φαινόμενα γλώσσας που ανήκουν σε διαφορετική χρονική περίοδο (αυτό που ο Saussure ονόμασε «διαχρονία»). Έτσι κρίνει ως ανεπαρκή και λανθασμένη τη μέθοδο και επικρίνει τα συμπεράσματα τού περίφημου γραμματικού Θεοδώρου Γαζή (έζησε τον 15ο αιώνα και έγραψε τετράτομη γραμματική τής Αρχαίας Ελληνικής, η οποία χρησιμοποιήθηκε επί πολλούς αιώνες, μέχρι και των χρόνων τού Κοραΐ, για τη διδασκαλία τής αρχαίας Ελληνικής), επικρίνει τον Γραμματικό που θεωρεί τον Όμηρο ως σολοικιστή, ως διαπράττοντα δηλ. συντακτικά λάθη με κριτήριο την κλασική αττική γλώσσα. Ο Κοραΐς στηρίζει την επίκρισή του στη σύγχυση που χαρακτηρίζει τη μέθοδο τού Θεοδώρου, όταν κρίνει τη γλώσσα τού Ομήρου (τη συγχρονία τής ομηρικής γλώσσας) με βάση τη γλώσσα, τις αρχές και τους κανόνες μιας πολύ νεότερης περιόδου γλώσσας, τής γλώσσας των Αττικών (τη συγχρονία τής αρχαίας αττικής γλώσσας). Με στέρεη επιχειρηματολογία επισημαίνει το μεθοδολογικό σφάλμα τού Θεοδώρου (τη σύγχυση συγχρονίας και διαχρονίας) και αποκαθιστά τα πράγματα:

«Ὁ ἀμίμητος, ὁ μέγας, ὁ θεῖος Ὅμηρος [...] κατεδικάσθη ἀπὸ Γραμματικὸν τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος [ενν. τον Θεόδωρο] καὶ μετὰ παρέλευσιν δύο χιλιάδων καὶ τετρα κοσίων σχεδὸν ἐτῶν, ὡς ὁ πλέον σόλοικος, ἦγουν ὡς ὁ πλέον ἀμαθῆς τῆς ἰδίας αὐτοῦ γλώσσης ποιητῆς.

Πόθεν ἐκινήθη εἰς τοιαύτην βλασφημίαν ὁ Θεόδωρος; καὶ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ διὰ νὰ τὴν ἀποφύγῃ; Ἔπρεπε νὰ διακρίνῃ τὸν καιρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Ὅμηρος, ἀ πὸ τὸν καιρὸν τῶν Ἀττικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καὶ νὰ χωρίσῃ τῆς Ὀμηρικῆς γλώσσης τὰ ἰδιώματα εἰς ἐξαίρετον κεφάλαιον, ἄλλο παρὰ τὸ περὶ σολοικισμοῦ κεφάλαιον, ἢ νὰ τὰ κάμῃ παράρτημα τῆς Γραμματικῆς του, ἦγουν Γραμματικὴν ἄλλην, ἐπιγραφομένην Ὀμηρικὴν. Ἔπρεπε νὰ συμπεράνῃ ὅτι εἰς διάστημα τοσοῦτων ἐτῶν ἡ γλώσσα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ἡ αὐτὴ, ὅτι ἡ μεταβολὴ τῆς γλώσσης ἐξ ἀνάγκης μετέβαλε τὴν Γραμματικὴν, καὶ ὅτι οἱ νομιζόμενοι τοῦ Ὀμήρου σολοικισμοὶ ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἰδιώματα τῆς γλώσσης, καὶ κανόνες τῆς Γραμματικῆς τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, τοὺς ὁποίους ἂν παρέβαινε, τότε δικαίως ἤθελε κριθῆν σόλοικος καὶ ἀμαθῆς τῆς γλώσσης του. [...] Οἱ σολοικισμοὶ τοῦ Ὀμήρου, ἐὰν ἀληθῶς ἐσολοικίζεν ὁ Ὅμηρος, οὔτε νὰ φανερωθῶσι, οὔτε νὰ καταδικασθῶσιν ὡς τοιοῦτοι ἦτο δυν ατόν, πλὴν ἀπὸ τὴν σύγκρισιν καὶ παράθεσιν ἄλλων ἀσολοικῶν ποιητῶν συγχρόνων καὶ συμπολιτῶν αὐτοῦ [...] εἶναι πολὺ πιθανώτερον, καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον συμφωνότερον, ὅτι ἠκολούθησε τὴν χρῆσιν, καὶ τοὺς ἐκείνους τῆς τότε γλώσσης ἢ διαλέκτου κανόνας» [Στοχ. 119 -122]

Ἡ ἀνάγκη διαχρονικῆς προσέγγισης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας τόσο στη διδασκαλία ὅσο και στην ἐκμάθησιν τονίζεται συστηματικὰ ἀπὸ τον σοφὸ τού Παρισιοῦ. Προτείνει τὴν παραβολὴ τῶν δύο μορφῶν τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας, σε διάφορα ἐπίπεδα, στο λεξιλόγιο καὶ τὴ δομὴ τῆς γλώσσας. Αὐτὴ τὴ συγκριτικὴ μέθοδο ἐφάρμοσε με συνέπεια ὁ πιστότερος μαθητῆς καὶ θαυμαστής τού Κοραῆ μετὰ τον Γεώργιο Χατζιδάκι, ὁ Αχιλλεύς Τζάρτζανος, ὁ ὁποῖος τόσο στη Γραμματικὴ του τῆς ἀρχαίας ὅσο και στα Συνακτικὰ του τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς Νέας

Ελληνικής αξιοποιεί συστηματικά «την παραβολικήν εξέτασιν» τού Κοραή, παραθέτοντας πάρα πολύ συχνά γραμματικοσυντακτικές δομές και λειτουργίες τής αρχαίας προς αντίστοιχες τής νέας και τανάπαλιν. Το δίδαγμα τού Κοραή:

«Κρίνω πρᾶγμα ἀναγκαῖον ἀπὸ τοῦ νῦν, ὅσᾳκις ὁ καιρὸς τὸ συγχωρεῖ, νὰ καταγίνωνται ἐνταυτῷ καὶ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ εἰς τὴν παραβολικὴν ἐξέτασιν τῶν δύο γλωσσῶν. Ἐὰν ἦναι ἀνόητον νὰ φαντασθῆ ὅτι ἐξεύρει τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν [ενν. τὴν ἀρχαία Ἑλληνική] ἐντελῶς, ὅστις, λόγου χάριν, ἤθελεν ἀγνοεῖν μίαν μόνην ἀπὸ τὰς τέσσαρας αὐτῆς παλαιᾶς διαλέκτους, ἀσυγκρίτως ἀνοητότερος εἶναι (ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν Γραικῶν) ὅστις δὲν ἐλπίζει καμμίαν βοήθειαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀπὸ τὴν μητρικὴν αὐτοῦ κοινὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία λαλεῖται ἀπὸ ζῶν ὀλόκληρον ἔθνος» [Στοχ., 166-7]

Ο Κοραής χρησιμοποιεί σκληρή γλώσσα για την παραμέληση αυτής τής διαχρονικής παραβολικής προσέγγισης αρχαίας και νέας που τη θεωρεί κύρια αιτία για τη γλωσσική αδυναμία των νέων τής εποχής του. Η κριτική του:

«τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἡ ἔρευνα πρέπει νὰ συνοδεύεται πάντοτε μὲ τὴν ἔρευναν τῆς Κοινῆς. Καθὼς λοιπὸν εἰς τὴν ἰδίως λεγομένην Θεματογραφίαν, ἢ μετάφρασις ἐκ τῆς κοινῆς γλώσσης ἐγίνετο διὰ γυμνασίαν τῆς Ἑλληνικῆς οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου εἰς τὴν ἐξήγησιν, ἢ ψυχαγωγίαν, ἢ μετάφρασις ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς πρέπει νὰ γίνεται θέμα καὶ γύμνασμα τῆς κοινῆς. Εἶναι πρᾶγμα πολλοῦ γέλωτος ἄξιον, νὰ καταγινώμεθα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς παραγωγῆς, ἐτυμολογίας, γραφῆς καὶ συντάξεως τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων, καὶ νὰ μὴ γνωρίζωμεν τὰς λέξεις, μὲ τὰς ὁποίας παριστάνομεν καθ' ἑκάστην τὰς ἐννοίας τῆς ψυχῆς ἡμῶν, μηδὲ τῆς συντάξεως αὐτῶν τὸν τρόπον. Καὶ διὰ τί συνέβη ἡ τοιαύτη ἐπονείδιστος ἄγνοια; διότι ἡμελήθη εἰς τὰ σχολεῖα ἢ ἀδιάλειπτος παραβολὴ καὶ παρᾶθεσις τῶν δύο γλωσσῶν · διότι οἱ διδάσκαλοι ἐπεχείρησαν νὰ κάμωσι τοὺς μαθητὰς τῶν Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος, ἤγουν ἐματαιοπόνησαν εἰς τὸ ἀδύνατον, καὶ τοὺς ἀφήκαν νὰ γράφωσι τὴν κοινὴν γλῶσσαν χειρότερα παρὰ τοὺς ὑδροφόρους καὶ ξυλοφόρους [Στοχ., 141-2]

Ο Κοραΐς επιμένει στην ανάγκη να έχουμε δασκάλους γνώστες τής Νέας Ελληνικής, τής γλώσσας που μιλάμε, δασκάλους ενημερωμένους στη «γραμματική θεωρία και πράξη» τής γλώσσας, για να είναι εις θέσιν να διδάξουν διαχρονικά την ελληνική γλώσσα :

«Τοιαύτη σύγκρισις καὶ παράθεσις ἔχει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτ' ο τὸ καλόν, ὅτι διδάσκει ἐνταυτῷ καὶ τὴν διαφορὰν τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, καὶ ἀνακαλύπτει τὰς αἰτίας ὅθεν ἐνενήθη ἡ διαφορὰ. Αὕτη ὅμως ἡ διδασκαλία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραδοθῆ, πλὴν μόνους ἀπ' ἐκείνους τοὺς διδασκάλους, ὅσοι ἠσχολήθησαν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σημερινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης, ὀρθῶς συλλογιζόμενοι, ὅτι ἀναγκαιότερα εἶναι εἰς ἡμᾶς ἡ γραμματικὴ θεωρία καὶ πράξις τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν λαλοῦμεν καθ' ἐκάστην, παρὰ τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν μᾶς ἀναγκάζει νὰ μανθάνωμεν ἢ κ' ἀτάληψις τῶν συγγραμμάτων τῶν ἡμετέρων προγόνων» [Στοχ. 130-131]

Την παραβολική, διαχρονικά συσχετιστική μέθοδο ο Κοραΐς αποκαλεί και *παραλληλισμό*:

«Οἱ νέοι οὔτοι Εὐστάθιοι, μεταχειριζόμενοι τὸν παραλληλισμὸν [...] καὶ τὴν κοινὴν γλῶσσαν θέλουν κανονίσειν, καὶ τὴν μάθησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς εὐκολωτέραν καὶ ἐντελεστέραν θέλουν καταστήσειν». [Στοχ., 36-37]

Ἡ ὅλη στάση τοῦ Κοραΐ ἀπέναντι στη γλώσσα, ἡ οποία εσπιάζεται στην υποστήριξη τῆς κοινῆς, τῆς σύγχρονης τῆς εποχῆς του καθημερινῆς γλώσσας τῶν Ἑλλήνων, σε διαχρονική συσχετιστική προσέγγιση με τὴν ἀρχαία Ἑλληνική, συνίσταται στην πραγματικότητα σε προβολή τοῦ *προφορικοῦ λόγου* ως βάσης τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων, *προφορικῆς* καὶ *γραπτῆς*:

«Γραμματικὴν ὀρθὴν νὰ συντάξῃ τις δὲν εἶναι δυνατὸν, ἐὰν δὲν ἔξῃ ὑψηλὴν φιλοσοφικὴν Γραμματικὴν [ενν. τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶση] τοῦ προφορικοῦ λόγου» [Στοχ., 118]

Ἡ ἔμφαση αὐτὴ στον *προφορικό λόγο*, ἡ ἀνάδειξη δηλ. τῆς *προφορικῆς ομιλίας*, ἀποτελεῖ συγχρόνως *τολμηρό νεοτερισμό* τοῦ Κοραΐ (ἐναντι τῆς *κρατούσης*

τότε αντιλήψεως) και πρωτοποριακή σύλληψη τής σπουδαιότητας και τής προτεραιότητας τού προφορικού λόγου, θέση που θα υποστηριχθεί επιστημονική πολλές δεκαετίες αργότερα από τον Saussure και, ανερχόμενη, από τους θεμελιωτές τού αμερικανικού δομισμού (Bloomfield, Hockett, Harris, Nida κ.ά.). Συνεχώς ο Κοραής αναφέρεται και προβάλλει ως πρότυπο γλώσσας που πρέπει να χρησιμοποιούν οι Έλληνες (γραπτώς και προφορικά) την κοινή λαλούμενη γλώσσα:

«τὴν μητρικὴν αὐτοῦ [ενν. τού Έλληνα] κοινὴν γλῶσσαν, ἢ ὁποῖα [...] λαλεῖται ἀπὸ ζῶν ὁλόκληρον ἔθνος» [Στοχ., 167] και

«εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σημερινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης, ὀρθῶς συλλογιζόμενοι ὅτι ἀναγκαιότερα εἶναι εἰς ἡμᾶς ἡ γραμματικὴ θεωρία καὶ πρᾶξις τῆς γλώσσης, τὴν ὁποῖαν λαλοῦμεν καθ' ἑκάστην » [Στοχ., 131]

Γλώσσα – νόηση – γραμματική

Εἶναι γνωστὴ ἡ παρομοίωση τῆς σχέσης γλώσσας και νόησης ἀπὸ τον Saussure πρὸς ἓνα φύλλο χαρτιοῦ που ἀπὸ τὴν μια πλευρὰ ἔχει τὸ περιεχόμενο τῆς νόησης, τὸ νόημα, τὴ σκέψη, τὴν πληροφορία κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ γλώσσα, τὴ γλωσσικὴ τῆς δήλωση με λέξεις. Δεν ὑπάρχει νόηση χωρὶς γλώσσα οὔτε γλώσσα χωρὶς τὴ νόηση. Μπροσ και πίσω σελίδα, πρόσθια και οπίσθια ὄψη, συνυπάρχουν. Αὐτὸ τὸ ἀδιάσπαστο «γλώσσας και σκέψης/νόησης» στη γλωσσικὴ ἐπικοινωνία μας μελετᾶται, τονίζεται, υποστηρίζεται πολὺ συχνά ἀπὸ τον Κοραή, ο οποίος προσπαθεῖ να διδάξει ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς νόησης οδηγεῖ στην καλλιέργεια τῆς γλώσσας και τανάπαλιν: ἡ σωστὴ, προσεκτικὴ και καλλιεργημένη χρῆση τῆς γλώσσας οδηγεῖ και στην καλλιέργεια τῆς διανοητικῆς ικανότητας τού ἀνθρώπου. Βεβαίως, στη διαφωτιστικὴ προσπάθεια τού Κοραή ἡ καλλιέργεια τού νου, ἡ νόηση συνδέεται ἀμεσα με τὴν παιδεία, με τὸν ὀρθὸ λόγον, με τὴν επιστημονικὴ σκέψη, με τὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία στον Κοραή ἔχει ευρύτατο ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο. Συχνά συνδέει, παραβάλλει και ἀλληλοεξαρτᾶ τὶς ἐννοιες (συνήθως τὶς ἀποκαλεῖ *ιδέες*) με τὶς λέξεις, διατηρεῖ ἐπίσης τὴν ὀρολογία τῶν Στωικῶν που διακρίνουν μεταξὺ

ενδιαθέτου λόγου (εννοιολογικού περιεχομένου ή εννοιών ή νοημάτων) και προφορικού λόγου (γλωσσικής έκφρασης των νοημάτων και εννοιών).

«Αἱ ἰδέαι, εἴτε καλαί, εἴτε κακαί, εἶναι ἢ βάσις, ἢ μᾶλλον, αὐτῆ ἢ ὕλη τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου. Ὅποῖος εἶναι αὐτός, τοιαύτη πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ, ὁ προφορικός· καὶ οὗτος πάλιν, ἀντενεργῶν εἰς ἐκεῖνον, τὸν κάμνει εὐμορφότερον ἢ ἀσχημότερον, πτωχότερον ἢ πλουσιώτερον. Ὁ κακὰ συλλογιζόμενος κακὰ λαλεῖ, καὶ ὁ κακὰ λαλῶν ἐμποδίζει τὸν νοῦν νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς πηγὰς τῆς πλάνης, καὶ τοῦ διαστρέφει ὅλον ἐν τῇ δυνάμει τοῦ συλλογιζέσθαι, ἢ καὶ παντάπασιν τὴν καταργεῖ. Ἡ σφιγκτὴ ἔνωσις αὐτῆ τῆς γλώσσης μὲ τὰς ἐννοίας εἶναι ἀναμφίβολος [...] Διὰ τὴν φυσικὴν ταύτην καὶ ἀναγκαίαν σύζευξιν, καὶ οἱ σοφοὶ ἡμῶν πρόγονοι μὲ τὴν αὐτὴν λέξιν ἐσήμαναν καὶ τὴν ἐνεργεῖαν τοῦ νοῦ, καὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης τὴν διὰ τοῦ στόματος φανέρωσιν, ἤγουν καὶ τὸν ἐνδιάθετον καὶ τὸν προφορικὸν λόγον, μεταχειριζόμενοι εἰς τοῦτον τὸ φράζω [= 'λέγω'], εἰς ἐκεῖνον τὸ φράζομαι [= 'σκέπτομαι, συλλογιζομαι']» [Στοχ. 492-3]

Το παράδειγμα τού Κοραή θα μπορούσε να φανεί ίσως ακόμα καλύτερα στη λέξη λόγος που σήμαινε (και σημαίνει) τόσο «τη λογική σκέψη» (πβ. «ορθός λόγος») όσο και «τη λέξη», τη «γλωσσική δήλωση».

Στην παλιά γνωσιολογική διαμάχη (απαντά ήδη στον «Κρατύλο» τού Πλάτωνος) αν από τα πράγματα οδηγούμεθα στις λέξεις, δηλ. από τη νοητική σύλληψη στη γλωσσική τους δήλωση, ή αν από τις λέξεις οδηγούμεθα στα πράγματα, στη διαμάχη δηλ. εμπειριοκρατίας και νοησιαρχίας, ο Κοραής αφού τονίσει τη στενή σχέση μεταξύ των δύο και ότι αποτελεί ένα είδος ψευδοδιλήμματος, δίνει τελικά το προβάδισμα στη γλώσσα:

«Εἶναι φανερὰ λογομαχία ἢ γεννηθεῖσα φιλονεικία μεταξὺ τῶν ἐρευνῶντων τὰς λέξεις, καὶ τῶν καταφρονούντων τὴν τοιαύτην ἔρευναν μὲ πρόφασιν ὅτι πρέπει νὰ καταγινώμεθα εἰς ἰδέας πραγμάτων. Καὶ τῶν πρώτων ὁ σκοπὸς βέβαια εἶναι νὰ φθάσωσι διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν λέξεων εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων καὶ οἱ δεῦτεροι, ἐπαινοῦντες τὴν εἰς τὰ πράγματα ἀσχολίαν, δὲν ἀποβάλλουσι τὴν ἔρευναν τῶν λέξεων· τοῦτο μόνον νοοῦσιν ὅτι δὲν πρέπει νὰ μένωμεν εἰς αὐτάς, ἀλλὰ νὰ προχωρῶμεν

εἰς τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα. Τὸ φράζω καὶ φράζομαι εἶναι τόσον ἀχώριστα, ὥστε κἀνεὶς νὰ διορθώσῃ ἢ νὰ διαστρέψῃ ἔν ἀπὸ τὰ δύο χωρία διορθώσιν ἢ διαστροφὴν τοῦ ἄλλου δὲν δύναται. Καὶ ἂν ἔχη χώραν καμμία διάκρισις, τῆς τάξεως ἀναμφιβόλως τὰ πρωτεῖα πρέπει νὰ δοθῶσιν εἰς τὰς λέξεις, ὄχι μόνον, διότι πρὶν συλλάβῃ τις ἰδέας πραγμάτων πρέπει νὰ μάθῃ πρῶτον πῶς ὀνομάζονται τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ λέξεις γινόμεναι κοιναὶ εἰς τὸ ἔθνος αὐξάνουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν προσεχόντων εἰς τὰ πράγματα» [Στοχ. 494]

Λόγω τῆς στενῆς σχέσης γλώσσας καὶ νόησης, ὁ Κοραῆς δὲν παύει με κάθε ευκαιρία νὰ τονίζει τὴν ἀνάγκη χρήσεως ἐκείνης τῆς μορφῆς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας που καταλαβεῖν οἱ σύγχρονοι συμπατριῶτες του, δηλαδὴ τῆς κοινῆς, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ βελτιώσουν τὴ δύναμη τῆς σκέψης τους καὶ δι' αὐτῆς τὴν παιδεία τους, που θα ὀδηγήσῃ στὸν φωτισμὸ τοῦ Γένους. Ἡ καλλιέργεια τῆς γλώσσας εἶναι ἡ προϋπόθεση, γιὰ τὸν Κοραῆ, γιὰ τὴ νοητικὴ καλλιέργεια τῶν Ἑλλήνων:

Πρέπει νὰ γυμναζώμεθα ἐξαιρέτως νὰ καλλύνωμεν καὶ νὰ διορθώνωμεν ὅσον «εἶναι δυνατὸν τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ἐθηλάσαμεν μὲ τὸ γάλα, καὶ εἰς μόνην τὴν ὁποῖαν ἐσυνειθίσασμεν νὰ ἐξηγῶμεν ὅ,τι συλλογιζόμεθα [...]

Ἡμεῖς ἔχομεν χρειαν μεγάλην νὰ γράφωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποῖαν καὶ νοοῦμεν, ἐὰν θέλωμεν καὶ τὰ νοήματα τῆς ψυχῆς ἡμῶν νὰ κανονίσωμεν καὶ τὴν γλῶσσαν ἱκανὴν νὰ τὰ ἐκφράξῃ νὰ καταστήσωμεν. Ἄρκει νὰ παρατηρήσῃ τις τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τῶν ἄλλων ἐθνῶν, διὰ νὰ καταλάβῃ ὅτι μόνον ὀνομάζονται τὰ ἔθνη φωτισμένα, ὅταν φέρωσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν εἰς τελειότητα. Οἱ Ἴταλοὶ, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἄγγλοι, τότε ἀληθῶς ἄρχισαν νὰ ἐλευθεροῦνται ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, ὅταν οἱ κατ' ἀρχὰς ὀλίγοι λόγιοι αὐτῶν ἄνδρες κατεχέρησαν νὰ γράφωσι εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν γλῶσσαν. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ἐργαλεῖον μὲ τὸ ὁποῖον ἡ ψυχὴ πλάττει πρῶτον ἐνδιαθέτως, ἔπειτα προφέρει τοὺς λογισμοὺς τῆς. Ὅταν τὸ ἐργαλεῖον εἶναι ἢ κακὰ κατασκευασμένον, ἀτελὲς ἐξ ἀνάγκης μένει καὶ τὸ ἔργον τοῦ τεχνίτου». [Στοχ. 41-42]

Είναι αξιοθαύμαστο και δηλωτικό τής δύναμης τής σκέψης, τής παιδείας και τής σοφίας τού Κοραή, πόσο πρώιμα συλλαμβάνει τη σχέση τής γραμματικοσυντακτικής δομής τής γλώσσας, τής Γραμματικής γενικά με τις αρχές τής Λογικής και, κατ' επέκτασιν, τής φιλοσοφίας, αυτό που στη σημερινή γλωσσολογία γίνεται στον χώρο τής σημασιολογίας και τής φιλοσοφικής γραμματικής.

«Οἱ φιλόσοφοι [...] ἀνέπτυξαν οἱ πρώτοι σχεδὸν τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν τῆς Γραμματικῆς μὲ τὴν Λογικὴν . Οἱ Στωικοὶ πρώτοι ἐξήγησαν τὴν φύσιν τοῦ Μέσου ρήματος [...] · αὐτοὶ ἐδιαίρεσαν τὴν λογικὴν πρότασιν (ἥτις ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸν αὐτοτελῆ τῆς Γραμματικῆς λόγον, τὸν συγκείμενον ἐξ ὀνόματος καὶ ρήματος) εἰς σύμβαμα καὶ παρασύμβαμα· αὐτοὶ ἐξέτασαν τὰς Προθέσεις, τὸ Ἄρθρον, τὸ Ἀπαρέμφατον εἰς ὀλίγα λόγια, δὲν ἔκριναν τὴν Γραμματικὴν ἀνάξιον τῆς φιλοσοφίας ἑνασχόλημα. Ὅταν ἡ φιλοσοφία ἀφήσῃ τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν φαντασίαν τῆς ἀπαιδευσίας, ἐκδύνεται, χωρὶς νὰ τὸ ἐξεύρῃ, τὸ μέγα της ὄπλον, καὶ παραδίδεται ἐκουσίως εἰς χεῖρας ἐχθροῦ, ὅστις δὲν θέλει βραδύνειν νὰ τὴν πνίξῃ [...] ποτὲ ἔθνος δὲν διαστρέφει τὴν γλῶσσαν του χωρὶς νὰ διαστρέψῃ ἐνταυτῷ τὴν παιδείαν του. Ἡ ἀσυνταξία τῆς γλῶσσης συνοδεύει πάντοτε τὴν ἀσυνταξίαν τῶν ἐννοιῶν · διότι ὅστις συνεθίζει νὰ καταφρονῇ τοὺς κανόνας τῆς Γραμματικῆς, γρηγόρα θέλει καταφρονήσῃ καὶ τοὺς κανόνας τῆς Λογικῆς»[Στοχ. 125-6]

Ἡ ρητὴ ἐξήγηση τού Κοραή για τὴν σχέση Γραμματικῆς καὶ φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐξής:

«Ἐὰν ἀπορήσῃ τίς, διὰ τί περὶ Γραμματικῆς λαλῶν μετεχειρίσθην τόσον συχνά τῆς Φιλοσοφίας τῶνομα, λέγω πρὸς αὐτὸν [...] διότι εἶμαι ἀδιστάκτως πληροφορημένος, ὅτι οὐτ' ἐπιστήμη, οὔτε τέχνη οὐδεμία δύναται, ἢ νὰ παραδοθῇ μὲ εὐκολίαν, ἢ νὰ ἔλθῃ εἰς τελειότητα, χωρὶς τὴν χειραγωγίαν τῆς Φιλοσοφίας. Μὲν αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ Γραμματικὴ, ἀδιαίρετος τῆς Λογικῆς, ἐπειδὴ καταγίνεται εἰς τὰ προφορικὰ καὶ γραπτὰ σημεῖα τῶν ἐννοιῶν . Ὅταν τούτων τῶν σημείων ἡ συλλογὴ παριστάνῃ ἐννοίας ἔθνους σοφοῦ, ὁ δεσμὸς ὅστις συνδέει τὴν Γραμματικὴν μὲ τὴν Λογικὴν εἶναι πλέον σφιγκτός» . [Στοχ. 178]

«καὶ αὐτῆς τῆς Γραμματικῆς ἢ παραδόσεις, ὅταν γίνεται μεθόδον, ἐπειδὴ καταγίνεται εἰς τὰ σημεῖα τῶν ἡμετέρων ἐννοιῶν, τὶ ἄλλο εἶναι πλὴν παραδόσεις φιλοσοφίας;» [Στοχ. 183]

Διάφορες γλωσσολογικές παρατηρήσεις

Οι γλωσσολογικές παρατηρήσεις τού Κοραή για διάφορα γλωσσικά θέματα είναι πολυπληθείς. Μιλᾷει για τις μεταβολές στη γλώσσα, για την ουσία, την ποιότητα, το περιεχόμενο και τις αδυναμίες των Γραμματικῶν (λέγοντας τον αφορισμό «πρᾶγμα παράδοξον, ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν πληθέστατον: περισσότερον ἤθελ' ὠφελῆσειν τὸ Γένος σήμερον ὅστις καίει παρὰ ὅστις γράφει Γραμματικᾶς» [Στοχ. 67]), για την έννοια των νεολογισμῶν, ἀρχαϊσμῶν, σολοικισμῶν και σχημάτων τού λόγου, για τις αποκλίσεις στον κανόνα τῆς γλώσσας, για την έννοια τῆς κοινῆς σε σχέση με τις διαλέκτους, για τα λάθη στη γλώσσα, για την έννοια τῆς χρήσης, για τη γλώσσα τῆς ποίησης, για τη διδασκαλία τῆς γλώσσας, για το ὕφος, για τη δομή και την ιστορία τῆς ἀρχαίας γλώσσας και για πολλά ἄλλα θέματα. Σε ὅλα τα θέματα που θίγει ο Κοραῆς, με το ἴδιο ἢ διαφορετικὸ σκεπτικὸ, με διαφορετικὴ ὁποσδήποτε ορολογία και αναφορές θα συμφωνούσε στην ουσία και ο σύγχρονος γλωσσολόγος, διαφωνώντας σε χαρακτηρισμούς περί βάρβαρης ἢ ἐκβαρβαρωμένης γλώσσας (ἔτσι χαρακτηρίζονται διάφορες χρήσεις τῆς κοινῆς ὡς ἐξελίχθηκε) ἢ ἄλλες ἀπόλυτες ἢ και αφοριστικὲς διατυπώσεις που δεν συνηθίζονται στην ἐπιστῆμη τῆς γλώσσας.

Ἡ ἀνάπτυξη και ο σχολιασμὸς των ἀπόψεων τού Κοραῆ και στα θέματα αὐτά θα απαιτούσε χώρο και χρόνο που δεν διαθέτουμε. Ἐτσι θα περιοριστοῦμε να αναφερθοῦμε και να τελειώσουμε ἓνα θέμα που ἐνδιαφέρει και το σημερινὸ Συνέδριο, τις ἀπόψεις τού Κοραῆ για τη γλώσσα και την ἀντιμετώπιση των ξενισμῶν (ξένων λέξεων και ἐπιστημονικῶν ὀρων) καθὼς και τη δῆλωση νέων πραγμάτων και ἐννοιῶν. Οἱ ἐννοιες τού «καθαροῦ» και τῆς «διόρθωσης» τού Κοραῆ, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἀναφέρονται και σε προβλήματα που ἀντιμετωπίζονται σήμερα ἀπὸ τους γλωσσολόγους και τους ἐπιστήμονες των διαφόρων κλάδων στον χώρο τῆς ορολογίας και τῆς δῆλωσης νέων ἐννοιῶν με λέξεις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

Η προσφορά τού Κοραή στη διαμόρφωση τής σύγχρονης Ελληνικής

Με το χάρισμα και την ικανότητα να συλλαμβάνει και να αντιμετωπίζει «γλωσσολογικά», καίτοι μη γλωσσολόγος, τα θέματα τής γλώσσας, με τον ορθό λόγο, την ευρυμάθεια, την παιδεία, τον φιλολογικό του οπλισμό από την ενασχόλησή του με τα κείμενα, τη βαθιά γνώση τής Ελληνικής γλώσσας και τη γλωσσολογική διαίσθησή του ο Κοραής ήταν φυσικό να ασχοληθεί με το μεγάλο θέμα τής γραπτής και προφορικής γλώσσας τού Νέου Ελληνισμού. Αυτό για δύο κυρίως λόγους: Πρώτον, γιατί έπρεπε να βοηθήσει στην αναγέννηση τής παιδείας, στον «φωτισμό» τού Γένους των Ελλήνων, όπως τον έλεγε, πράγμα που προϋπέθετε ότι η μετάδοση και διάδοση γνώσεων, αρχών και αξιών έπρεπε να γίνει μέσα από μια μορφή γλώσσας που να καταλαβαίνουν οι απλοί, καθημερινοί και, ιδίως, οι νέοι άνθρωποι. Δεύτερον, γιατί ήδη άρχιζε να υπάρχει και επίσημα «γλωσσικό ζήτημα» με τη δημόσια διαμάχη Ευγενίου Βουλγάρεως και Ιωσήπου Μοισιόδακος για το αν πρέπει ή όχι να χρησιμοποιείται απλούστερη γλώσσα που θα την καταλαβαίνουν όλοι (η λεγόμενη «κοινή» προφορική γλώσσα) ή να χρησιμοποιείται μια αρχαίζουσα, αττικιστικού χαρακτήρα, μορφή γλώσσας που θα ανοίγει τον δρόμο για την κατανόηση των κειμένων των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων (η λεγόμενη «ελληνική» γλώσσα).

Η θέση τού Κοραή στο γλωσσικό δίλημμα και ζήτημα υπήρξε σαφής: Ως επίσημη γλώσσα τής γραπτής και τής προφορικής επικοινωνίας των Ελλήνων πρότεινε να χρησιμοποιηθεί η *κοινή*, δηλ. η δημοτική γλώσσα τού προφορικού λόγου με δύο προϋποθέσεις: (α) Να γίνει *καθαρός* (από τις ξένες λέξεις, από τις οποίες έβριθε η Ελληνική των χρόνων τού Κοραή) και *διόρθωση* (εσφαλμένων, παραμελημένων, κακόζηλων ή ξενόφερτων χρήσεων σε λέξεις και γραμματικούς τύπους) και (β) Να υπάρχει συνεχής επαφή και συνεχής διδασκαλία (με αντιπαραβολική μέθοδο) τής αρχαίας Ελληνικής, ώστε να εμπλουτίζεται, να κατανοείται καλύτερα και να ερευνάται βαθύτερα και ακριβέστερα και η Νέα Ελληνική (η «κοινή»).

Ο Κοραής δεν μασάει τα λόγια του. Στηλιτεύει απόψεις που εμποδίζουν γλωσσικά το Γένος να φωτισθεί και να προχωρήσει μπροστά στην παιδεία και, δι' αυτής, στην αποτίναξη τού ζυγού τού Τούρκου κατακτητή, χρησιμοποιώντας σκληρά λόγια:

«*Ἡύξησε τὴν ἄγνοιαν ταύτην καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας γλώσσης, ἡ ἐπικρατήσασα ἕως τῶρα κακὴ καὶ διεστραμμένη σὺ νήθεια νὰ καταφρονῶμεν τὴν νέαν, τὴν ὁποίαν μόνην εἶναι δυνατὸν νὰ φέρωμεν εἰς τελειότητα, γράφοντες τὴν παλαιάν [...] Καιρὸς εἶναι νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ ταύτην τὴν πρόληψιν*» [Στοχ. 39-40]

«*Εἰς ποίαν δεινὴν ἄγνοιαν καὶ πλάνην εὐρίσκονται, ὅσοι διὰ τὴν ἀτέλειαν τῆς κοινῆς γλώσσης προτιμῶσι νὰ γράφωσιν Ἑλληνικά, ἢ γουὸν εἰς γλώσσαν, ἣτις ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ νὰ λαλῆται, καὶ τὴν ὁποίαν, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐλαλεῖτο, ἦσαν τόσον ὀλίγοι οἱ γράφοντες καλῶς*» [Στοχ. 239]

Με τον «καθαρμό» ο Κοραῆς θίγει ένα πρόβλημα οξύτατο στην εποχή του, ὅταν ἐβρίθε ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, προφορικὴ καὶ γραπτὴ, ἀπὸ ξενισμούς (τουρκικὲς, βενετσιάνικες κ.ά. λέξεις), οξὺ καὶ ἐπίκαιρο καὶ σήμερα ὑπὸ ἄλλῃ μορφῇ καὶ με ἄλλες συνθήκες (ὄχι ξένων κατακτητῶν, ἀλλὰ ξένων πολιτισμικῶν «εισβολέων»). Προτείνει, πείθει καὶ ξεκινᾷ μαζί με ἄλλα στελέχη τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (καὶ ἀργότερα με λογίους) μιὰ ἐκκαθάριση τῆς Ἑλληνικῆς ἀπὸ ξένες λέξεις καὶ ἀντικατάστασή τους ἀπὸ ἐλληνικὲς, ἕνας «καθαρμός» που ἔδωσε λαβὴ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς «καθαρισμός» ολόκληρη ἡ διδασκαλία τοῦ Κοραῆ καὶ νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ ὅ,τι εἶναι γνωστὸ ὡς «καθαρεύουσα». Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Κοραῆ, που συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μιὰ πρωτοποριακὴ καὶ σήμερα ἀκόμη πρόταση, τῆ δημιουργία ἐνός «σώματος ὑλικού», ἐνός corpus γλωσσικοῦ («συνάθροιση λέξεων καὶ φράσεων» το ἀποκαλεῖ ο Κοραῆς) ἔχει ὡς ἐξῆς:

«*Καὶ πρῶτον πρέπει, ὡς τὸ ἐξήτησα καὶ ἄλλοτε, νὰ συναθροισθῶσιν αἱ λέξεις καὶ φράσεις, εἰς ἓνα λόγον, ἡ ὕλη τῆς γλώσσης ὅλης ἀπ' ὅλας τὰς πόλεις καὶ χώρας τῆς Ἑλλάδος. Τῆς συναθροίσεως πρῶτον ἀποτέλεσμα καλὸν εἶναι ὁ καθαρμός τῆς γλώσσης ἀπὸ ἀλλοφύλους λέξεις. Εἰς τίνα δὲν εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς πολλοὺς τόπους ὀνομάζονται τὰ πράγματα μὲ λέξεις Ἰταλικὰς καὶ Τουρκικὰς; Ὅχι διότι λείπει ἀπὸ τὴν γλώσσαν ἐμφύλιος λέξις, ἀλλὰ διότι δὲν γνωρίζεται εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου ὀνομάζεται τὸ πρᾶγμα μὲ ἀλλόφυλον. Εἶναι ἐντροπὴ εἰς Γραικόν, καθ' ὑπόθεσιν, Σμυρναῖον νὰ ὀνομάξῃ Τουρκιστὶ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ὁ πλησιόχωρος αὐτοῦ Χίος ὀνομάζει Γραικιστί, εἰς τὸν Κερκυραῖον*

Ἰταλιστί, τοῦ ὁποίου τὸ Γραικὸν ὄνομα σώζεται εἰς τὴν γ εἰτονά του Πελοπόννησον.

Δεύτερον ἀποτέλεσμα καλὸν τῆς συναθροίσεως εἶναι, ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τόπους πολλοὺς πολλὰ πράγματα οὔτ' ἐμφύλιον οὔτ' ἀλλόφυλον ὄνομα ἔχουσι κἀνέν, οἱ ἐντόπιοι, λαμβάνοντες ἀπὸ τοὺς ἔχοντας τὰς ὀνομασίας, μανθάνουν ἐντάμα καὶ τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ἕως τότε ἔβλεπαν, ὡς βλέπει τὸ κτήνος τὴν βοσκὴν του, χωρὶς νὰ ἐξεύρη τί εἶναι [...] Τὰ ὀνόματα ἐντυπώνουσι μονιμώτερον εἰς τὴν ψυχὴν τὰς ιδέας τῶν πραγμάτων [...] Τρίτον ἀποτέλεσμα καλὸν ἢ συνάθροισις τῆς ὕλης τῆς γλώσσης καὶ εἰς Λεξικὸν καταχώρισις ἔχει τοῦτο, ὅτι μᾶς φυλάσσει ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ πλάσσωμεν νέας λέξεις, ἀμφιβόλου πολλάκις ἀρχῆς καὶ γενέσεως, διὰ πράγματα, τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἔχουν ὄνομα σημαντικὸν εἰς τὴν γλῶσσαν. Αἱ μὴ ἀναγκαῖαι πλάσεις ὀνομάτων δὲν πλουτίζουν τὰς γλώσσας [...] Τὰ ὀνόματα τῆς γλώσσης πρέπει νὰ φυλάσσωνται, ὅταν ἦναι καλὰ, καὶ μάλιστα ὅσα δὲν περιορίζονται εἰς πόλιν ἢ χώραν τινά, ἀλλ'εἶναι εἰς ὅλον τὸ ἔθνος γνωστά, καί, νὰ εἶπω οὕτως, οἰκουμενικά». [Στοχ. 499-501]

Ἄλλου ἐπισημαίνει τὴν εἰσβολὴν τῶν ξενισμῶν μέσα ἀπὸ τὴν μετάφραση:

«ἀναγκαζόμενοι νὰ μεταφράζωμεν τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων τὰ συγγράμματα, κινδυνεύομεν νὰ καταγεμίσωμεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν νὰ καταμολύνωμεν, τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν, χωρὶς ἀνάγκης, ἀπὸ ιδιώματα Ξένων γλωσσῶν». [Στοχ. 199]

Ὁ Κοραῖς ψέγει με σκληρὰ λόγια τὴν γλωσσικὴν ξενομανίαν τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του καὶ τὴν ἀνοχὴν εἰς τὴν χρῆσιν τέτοιων ξενισμῶν. Ἐπισημαίνει τὴν συσσώρευσιν ξενισμῶν λόγῳ τῆς τουρκικῆς κατοχῆς καὶ θεωρεῖ ὅτι ὁ λεξιλογικὸς πλούτος τῆς Ἑλληνικῆς τῆς παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ καλύψει ἀφ' ἑαυτῆς τὰς ἐπικοινωνιακὰς τῆς ἀνάγκας. Τα λόγια του:

«Ἡ ἀπὸ ξένους δάνεισις, ἢ νὰ τὸ εἶπω καθαρώτερα, ψωμοζήτησις λέξεων καὶ φράσεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας γέμουσιν αἱ ἀποθήκαι τῆς γλώσσης, σιμὰ τῆς ἀτιμίας, δίδει καὶ παντελοῦς ἀπαιδευσίας, ἢ καὶ ἠλιθιότητος, ὑπόληψιν. [...] Τί ὠφελεῖ τῶν ἀλλοτρίων γλωσσῶν ἢ εἴδησις, ὅταν

λαμβάνη τις ἀπὸ αὐτὰς ὄχι ὅ,τι δύναται νὰ διορθώσῃ, ἀλλ' ὅ,τι διαστρέφει καὶ ἀσχημίζει τὴν γλῶσσαν του; Ἡ χρεία τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας ἔχει ἡ ἡμετέρα εἶναι πολλὰ ὀλίγη, ἐπειδὴ παραστέκει σιμά τῆς ἡ ὑπερπλοῦτος αὐτῆς μήτηρ, ἐτοίμη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅ,τι τῆς λείπει , ἐὰν μόνον ἔχῃ τὴν τέχνην νὰ τὸ λαμβάνωσιν οἱ λαμβάνοντες χωρὶς σπαραγμόν. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο, δὲν ἐξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν ζητοῦμεν νὰ τὴν γεμίσωμεν ἀπὸ τῶν ἄλλων γλωσσῶν τὰ ιδιώματα. Ὡς νὰ μὴν ἦσαν ἀρκετοὶ ὅσοι Τουρκισμοὶ τὴν ἐμίαναν, τὴν πολιορκουσι σήμερον οἱ Γαλατισμοί, οἱ Ἰταλισμοί, οἱ Γερμανισμοί, πανταχόθεν, καὶ τὴν πνίγουσιν. [Στοχ. 136-7]

Τέλος, με διόρθωση μια έννοια η οποία επανέρχεται συνεχῶς στα κείμενά του και η οποία στο λεξιλογικό επίπεδο συμπίπτει με τον «καθαρό», ο Κοραΐς προβάλλει την απομάκρυνση ή/και αντικατάσταση γραμματικῶν τύπων και συντάξεων τῆς Ελληνικῆς, που τις θεωρεῖ χυδαίες (υπερβολικά λαϊκές ή ιδιοματικές), αλλά που με τα κριτήρια τῆς περιγραφικῆς γλωσσολογίας δεν θα ἔπρεπε ρυθμιστικά να απομακρυνθοῦν αν ἔχουν καταξιοθεῖ ἀπὸ τη χρήση. Γράφει ο Κοραΐς:

«Πρώτον ἔργον τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους εἶναι τῆς ιδίας αὐτοῦ γλώσσης ἡ διόρθωσις· καὶ μακάριον ἐκεῖνον τὸ ἔθνος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμειναν λείψανα προγονικοῦ πλοῦτου, ἱκανὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν παροῦσαν του πτωχείαν» [Στοχ. 199]

Ὡς προς την έννοια τού ὀρου «διόρθωσις» ο Κοραΐς εξηγεί:

«Διόρθωσιν ὀνομάζω τῆς γλώσσης, ὄχι μόνον τὸν μετασχηματισμὸν διαφόρων βαρβαρομόρφων λέξεων καὶ συντάξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν φυλακὴν πολλῶν ἄλλων, τὰς ὁποίας ὡς βαρβάρους σπουδάζουσιν νὰ ἐξορίσωσιν ἀπὸ τὴν γλῶσσαν, ὅσοι μετὰ προσοχῆς δὲν ἠρεῦνησαν τὴν φύσιν τῆς γλώσσης» [Στοχ. 36]

Κορύφωμα και μέγιστον δίδαγμα για το πῶς και μέχρι πού πρέπει να γίνονται οι παρεμβάσεις στη γλώσσα ἀπὸ τους λόγιους και τους επιστήμονες για τον εκσυγχρονισμό και την ανανέωσή της, για τη «διόρθωση» και τον «καθαρό» της, για

να χρησιμοποιήσουμε τους όρους του Κοραή, είναι το χρυσό παράγγελμα του Κοραή προς τους ανανεωτές τής γλώσσας, όπως διατυπώνεται στους Στοχασμούς του:

«Γράφε μετὰ προσοχῆς καὶ μελέτης · ἐκριζώσον ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τὰ
ξιζάνια τῆς χυδαιότητος, ὄχι ὅμως ὅλα πάραυτα μὲ τὴν δίκελλαν, ἀλλὰ μὲ
τὴν χεῖρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐν ὀπίσω τοῦ ἄλλου · σπεῖρε εἰς αὐτὴν τὰ
Ἑλληνικὰ σπέρματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ μὲ τὴν χεῖρα, καὶ ὄχι μὲ τὸν σάκκον.
Καὶ θέλεις ἀπορήσειν πῶς εἰς ὀλίγον καιρὸν καὶ αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις
σου ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ βιβλίον εἰς τοῦ λαοῦ τὰ στόματα. **Οἱ λόγιοι ἄνδρες
τοῦ ἔθνους εἶναι φυσικὰ οἱ νομοθέται τῆς γλώσσης**, τὴν ὁποῖαν λαλεῖ τὸ
ἔθνος· ἀλλ' εἶναι (πάλιν τὸ λέγω) νομοθέται δημοκρατικοῦ πράγματος.
**Εἰς αὐτοὺς ἀνήκει ἡ διόρθωσις τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἡ γλῶσσα εἶναι κτῆμα
ὅλου τοῦ ἔθνους, καὶ κτῆμα ἱερόν.** Ὅθεν πρέπει νὰ ἀνακαινίζονται μὲ
εὐλάβειαν καὶ ἡσυχίαν, καθὼς ἀνακαινίζονται τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν, καὶ ὄχι
μὲ τὴν θορυβώδη καὶ τυραννικὴν αὐθάδειαν, μὲ τὴν ὁποῖαν ὑψώθη τῆς
Βαβέλ ὁ πύργος» [Στοχ. 51-52]

Επιλεγόμενα

Αρκέστηκα σε απλές νύξεις, για να δείξω επ' ευκαιρία τού σημερινού Συνεδρίου ότι μία μεγάλη πνευματική μορφή τού Νεότερου Ελληνισμού, ο Αδαμάντιος Κοραής, υπήρξε ο κατ' εξοχήν εμπνευστής τής γλωσσικής ανάτασης τού Γένους, δείχνοντας με παρρησία και σοφία τον δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει για να αποκτήσει γλώσσα και παιδεία. Χωρίς τους πνευματικούς αγώνες τού Κοραή και ὅσων τον ακολούθησαν εμπνεόμενοι ἀπὸ τα διαφωτιστικά του διδάγματα (πρόκειται για το γνωστό «κίνημα τού Νεοελληνικού Διαφωτισμού»), χωρίς τη σωφροσύνη, τη σοφία, τη συγγραφική δραστηριότητα αλλά και τη μαχητικότητα τού σοφού των Παρισίων, χωρίς την επιμονή του για καθιέρωση τής Κοινῆς (τῆς προφορικής γλώσσας τῆς εποχῆς του) ὡς επίσημης γλώσσας, χωρίς τη διδασκαλία και το παράδειγμά του για καθαρμό και διόρθωση τῆς γλώσσας ἀπὸ τα πλήθη των ξενισμῶν και χωρίς την έκδοση τόσων αρχαίων συγγραφέων με σχόλια και σημειώσεις και αυτοσχέδιους Στοχασμούς για τη γλώσσα και την παιδεία που συνέδεσε εκ νέου τη σύγχρονή του γλώσσα και παιδεία με τη γλωσσική κληρονομιά τῆς αρχαίας, η Νέα ελληνική γλώσσα θα ήταν διαφορετική. Θα το ξαναπώ: χωρίς τους σκληρούς αγώνες τού Κοραή εν μέσω πενίας και στερήσεων και εν μέσω

χλευασμών και επιθέσεων (ας θυμηθούμε τα «Κορακίστικα» και τις επιθέσεις του Παναγιώτη Κοδρικά και άλλων αντικοραϊστών και την –άδικη– διακωμώδησή του ως «σοφολογιωτάτου» από αυτόν ακόμη τον Διονύσιο Σολωμό), η νεοελληνική γλώσσα πιθανόν να μην είχε στηριχθεί στη δημοτική, την Κοινή του Κοραή, πιθανόν να είχαν επικρατήσει οι αρχαϊστές και, εν πάση περιπτώσει, η Νέα Ελληνική δεν θα είχε καθιερωθεί τόσο γρήγορα ούτε θα είχε τη μορφή και την ενότητα του λεξιλογίου που επιτεύχθηκε με την *αναβίωση* (παράλληλα προς την *επιβίωση*) μεγάλου μέρους τού θησαυρού τού αρχαίου λεξιλογίου με το οποίο αντικαταστάθηκαν χιλιάδες ξένες λέξεις. Η λεξιλογική ενότητα τής Νέας Ελληνικής οφείλει πολλά στο κίνημα τού Κοραή, στη σοφία, την τόλμη και το κύρος τού Κοραή πάνω στο οποίο στηρίχθηκε αργότερα ο δημοτικισμός, υποστηρίζοντας προς την ίδια κατεύθυνση τα δικαιώματα τής κοινής προφορικής γλώσσας των Ελλήνων.

Γεώργιος Μπαμπινιώτης

**Πρύτανης του Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών**